

DESPRE COLECTIVIZAREA AGRICULTURII ÎN BUCOVINA: FRĂTĂUȚII NOI

MIHAI UNGUREAN

About Agriculture Collectivisation in Bukovina: Frătăuții Noi

(Abstract)*

In 1949, the communist regime in Romania began the campaign of collectivization of agriculture according to the Soviet model. This process was long-lasting (March 1959 – April 1962) and had disastrous consequences for the Romanian village. The process of socialist transformation of agriculture (which distinguishes three stages, 1949–1953, 1954–1956, 1957–1962) was supported by a series of normative acts, elaborated starting with 1949. Subsequently, laws and decrees with a coercive character were issued, the adherence to the socialist transformation projects of agriculture being achieved through terror and violence. All these abuses led to the outbreak of peasant uprisings in many areas of the country, annihilated by the Militia and Security forces. In Bukovina, since 1946, there have been protests of the peasants from Rădăuți and Suceava. At the beginning of August 1949, in Rădăuți and Suceava counties other riots broke out, resulting in death, injuries, mass arrests, convictions in years of heavy imprisonment and deportations. 70 years after the beginning of the process of collectivization of agriculture in Romania, we publish the testimonies of Mihai Ungurean about the events that took place in Frătăuții Noi on August 7, 1949.

Keywords: Collectivization of agriculture, Bukovina, Frătăuții Noi, peasant riots.

Nota redacției

În anul 1949, regimul comunist din România a început campania de colectivizare a agriculturii după model sovietic. Acest proces, de lungă durată (martie 1959 – aprilie 1962), cu consecințe dezastruoase pentru satul românesc, nu a afectat doar proprietățile țăranilor, ci a fost, cum afirmă Gail Kligman și Katherine Verdery, crucial pentru crearea partidului-stat, a mecanismelor de conducere și a „omului nou”¹.

Procesul de transformare socialistă a agriculturii (în care se disting trei etape, 1949–1953, 1954–1956, 1957–1962) s-a sprijinit pe o serie de acte normative,

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹ Gail Kligman, Katherine Verdery, *Țăranii sub asediu. Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*, traducere de Justina Bandol, Iași, Editura Polirom, 2015.

elaborate începând cu anul 1949. Astfel, Decretul 83 din 2 martie 1949 pentru completarea unor dispozițiuni din Legea nr. 187 din 1945, prevedea că exploatarea agricolă moșierești, fermele model, cu întregul lor inventar treceau în proprietatea statului, acestea urmând să stea la baza viitoarelor Gospodării Agricole de Stat. Totodată, se prevedeau și măsurile împotriva celor care s-ar fi opus expropriării (pedepse cuprinse între 5 și 15 ani de muncă silnică și confiscarea averii). Ulterior au fost emise legi și decrete cu caracter coercitiv, adeziunea la proiectele de transformare socialistă a agriculturii fiind obținută prin teroare și violențe. Toate aceste abuzuri au dus la izbucnirea unor răscoale țărănești, în multe zone ale țării, anihilate de forțele de Miliție și Securitate.

În Bucovina, încă din anul 1946 (an în care autoritățile române au instituit sistemul rechizițiilor forțate în forma cotelor) s-au înregistrat proteste ale țăranilor din zonele Rădăuți și Suceava. La începutul lunii august 1949, în județele Rădăuți și Suceava izbucnesc alte revolte, soldate cu morți, răniți, arestări masive, condamnări la ani grei de închisoare și deportări.

La împlinirea a 70 de ani de la începutul procesului de colectivizare a agriculturii în România, publicăm mărturiile lui Mihai Ungurean despre evenimentele petrecute la Frătăuții Noi, în ziua de 7 august 1949.

Mihai Ungurean s-a născut în 26 septembrie 1943, în Frătăuții Noi, județul Suceava. A urmat cursurile liceale în Rădăuți și a absolvit Facultatea de Litere la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. A fost profesor de limba franceză la liceele Gh. Asachi” și „Mihai Eminescu” din Iași. În perioada 1990–1994 a fost inspector școlar. A fost membru al echipei pedagogice a Institutului Francez. În anul 2002 a fost decorat cu ordinul „Les Palmes Academiques” în rang de cavalier.

Mihai Ungurean a publicat zeci de articole în revistele „Cronica” și „Timpul”. În anul 2002, în cadrul Colocviului internațional de la Bourg-en-Bresse, a prezentat lucrarea *Quinet vu de Roumanie*. A semnat volumul *De la Adolphe la Zazie: personaje din literatura franceză*, apărut în anul 2010, la Editura Junimea. A fost colaborator al editurilor Institutul european și Polirom. A publicat mai multe traduceri din domeniile teoriei literare, istoriei, filosofiei, sociologiei, dintre care amintim: Raymond Trousson, *Istoria gândirii libere*, Iași, Editura Polirom 1997; Jacques le Goff, *Sfântul Francisc din Assisi*, Iași, Editura Polirom, 2000; Claude Karnoouh, *Comunism – Postcomunism*, Iași, Editura Polirom, 2000; Michel Onfray, *O contraistorie a filosofiei*, vol. 1, vol. 2, Iași, Editura Polirom, 2008; Stephane Courtois, *Dicționarul comunismului*, Iași, Editura Polirom 2008; Regis Debray, *Candid în Țara Sfântă*, Iași, Institutul European, 2009.

Preocupat de istoria recentă a României, Mihai Ungurean a publicat în revista ieșeană „Dacia literară” articolele „Fântâna Albă – 1941” (nr. 5–6, 2014) și „Primul Război Mondial văzut dintr-un sat bucovinean” (nr. 7–8, 2014).

*
* *

Frătăuții Noi, duminică, 7 august 1949

„S-o fi dus la scăldat”, spuse tata despre fratele meu mai mare, care întârzia să se întoarcă de la biserică. Părinții fiind prea osteniți după săptămâna de trudă, îi revenise lui Traș, în vârstă de doisprezece ani pe atunci, să reprezinte familia la slujba duminicală. Regula ar fi fost să-l așteptăm cu masa, iar la scăldat în apa Sucevei se mergea întotdeauna după-amiază; dar, de vreme ce ni se propusese o explicație liniștitoare, iar orele înaintau, am prânzit în formație incompletă. După care tata mă luă „să-i țin de urât” la umbra unui măr – până să adoarmă un pic. Pândeam momentele lui bune când, uitând măcar în parte de griji, își lepăda asprimile până la a deveni aproape tandru, cu mine cel puțin, prâslea de șase ani. Dar, înainte ca el să ațipească, pacea după-amiezii fu sfâșiată de mai multe serii de plesnituri seci ca de bici, cu ecouri prelungi, repercutate. „Împușcături?”, a tresărit tata. Așa mi se păruse și mie, dar parcă nu ne venea să credem. Cele cu care eram obișnuiți cu toții, de la exercițiile de trageri ale grănicerilor, se auzeau întotdeauna dinspre câmp, niciodată dinspre centrul comunei. Cam la un ceas după aceea, a apărut și Traș, speriat, aprins la față de emoțiile încercate și de alergătură. „Militari în uniforme albastre au tras și au fost mai mulți morți”, și-a început el relatarea. Încă nu învățasem să facem distincția între Miliție și Securitate. Dar exista oare, realmente, la acea dată, vreo deosebire între cele două organe de represiune ale statului „de democrație populară?”.

Rămas singur și atotputernic în plan politic, după pulverizarea „dușmanilor de clasă”, reali sau imaginari, partidul-stat făcea deja legea în industrie, comerț, transporturi și se pregătea acum să atace frontal și problema transformării socialiste a agriculturii. Plenara P.M.R. din 3–5 martie 1949 statuase clar: aceasta se va face după modelul sovietic al colectivizării, fără a se sinchisi de imaginea deloc atrăgătoare a colhozului, așa cum îl văzuseră la față locului ostașii români întorși acasă de pe Frontul de Răsărit ori din prizonierat. De aceeași inspirație era și dogma „ne sprijinim pe țărani săraci, strângem alianța cu cei mijlocași și ducem o luptă necruțătoare împotriva chiaburimii”, ca și denumirea infamantă de „chiaburi” (în rusă „kulaki”), extinsă în mod abuziv la gospodarii satelor. În fapt, singurii care scăpau oarecum de hărțuiri erau doar cei care renunțau la proprietatea asupra pământului, înscriindu-se în întovărășiri agricole sau în gospodării agricole colective (G.A.C.).

Din experiența, cu deosebire traumatizantă pentru Moldova, a secetei și a foametei din 1946–1947, autoritățile comuniste trăsuseră o singură învățătură: că trebuie să-și perfecționeze sistemul de colectări a produselor vegetale și animale. Fusese deja creat cadrul legislativ pentru confiscări, inclusiv prin recurgere la forță. Astfel, prin Decretul nr. 112, din 28 iunie 1948, se înființa Comisia de stat pentru colectarea cerealelor, având în subordine comisii județene, de plasă și comunale. Prin Decizia nr. 389, din 5 iulie 1948, erau prevăzute cantitățile de cereale pe care

deținătorii de pământ erau datori să le predea statului. Faimoasele cote obligatorii erau frecvent bazate pe calcule lipsite de fundament real și întotdeauna împovărătoare pentru țărani mai înstăriți. Conform Decretului nr. 306, publicat în 21 iulie 1949, prețul de achiziție a „excedentului” de cereale era fixat tot de către stat, la un quantum eminentemente simbolic: adică apropiat de nimic. Același decret stipula: „Niciun producător nu poate treiera înainte de a primi procesul-verbal în care se menționează cantitățile de cereale ce trebuie predate”. În conformitate cu Decretul nr. 183, din 30 aprilie 1949, alte măsuri, la fel de arbitrare și de drastice, veneau să incrimineze „dosirea” unor cantități și să fundamenteze acuzele de speculă și sabotaj. Pedepsele pentru contravenienți: amenzi între 10 000 de lei și 100 000 de lei și condamnări între 5 și 15 ani de muncă silnică.

După interzicerea treierii manual sau cu caii, a urmat aceea de a transporta snopii de pe câmp în șurile oamenilor, preconizându-se amenajarea unor arii colective pentru treierat. Ideea era ca uiumul și cantitățile „datorate” statului să fie preluate direct de la batoză, urmând ca cei care munciseră din greu pentru recoltă să se descurce cu ce le rămânea: boabe de calitate a doua, paie și pleavă. Să nu uităm dezgustătoarele excесе de zel ale micilor satrapi locali în interpretarea unor acte normative, oricum dușmănoase la adresa țăranilor. Astfel, amintitul Decret nr. 306, mai menționa că „morile nu vor măcina cerealele producătorilor decât pe bază de adeverință de predare a cotelor”. Dar, deși nu se treierase încă niciun snop din recolta anului 1949, primăria din Frătăuții Noi nu mai elibera bonuri pentru măcinarea niciunui „tăbuiet” de grâu sau porumb din recolta anului 1948, sub pretext că nu fuseseră predate cotele corespunzătoare anului 1949. Ca o culme a batjocurii, echipe de „activiști” au început să cutreiere satele, cu scopul de a-i „lămuri pe săteni” în privința avantajelor ariilor colective: venise vremea „agitației și a propagandei”. Intuind propria-i capacitate de a impune, altfel decât cu forța, o măsură categoric nepopulară, P.M.R. decide să apeleze și la potențialul combativ al sucursalelor sale: sindicate, organizații de femei și de tineret.

Așa se explică prezența la Frătăuții Noi, în duminica de 7 august 1949, a Hildei Rotaru, funcționară la primăria orașului Rădăuți, activistă a Uniunii Femeilor Democratice din România (U.F.D.R.). Era flancată de o altă „tovarășă” și de Petru Popescu, cursant la Școala Financiară din Rădăuți, acesta pe post de vizitiu. Urma ca, adresându-se „ca de la femeie la femeie”, „tovarășă” să le „prelucreze” pe „sătence” (termen uzual pe atunci), astfel încât, la rândul lor, acestea să-i convingă pe încăpățânații lor soți să ducă snopii de păioase la ariile deja desemnate. Se sconta, nici mai mult, nici mai puțin, pe o fractură la nivelul solidarității familiale. În oricare altă zi a săptămânii, mobilizarea auditoriului ar fi constituit o problemă; duminica însă se putea organiza o horă populară („joc”) și, corelându-i desfășurarea cu momentul încheierii slujbei la biserică, se putea spera într-o prezență mulțumitoare a publicului feminin adult, ținta specifică a „acțiunii”. Perimetrul respectiv era, ca și astăzi, deschis tuturor frecvențarilor: biserică, primăria (pe locul magazinului universal actual) și căminul cultural se înșiră, în această ordine, pe partea dreaptă a drumului

care vine de la Rădăuți și duce la Bilca și Vicove. Dincolo, însă, de această primă condiție întrunită, asigurarea unui auditoriu, nimic nu-i promitea vreun succes U.F.D.R.-istei. Suficiența ei de mic activist, consolidată prin încredințarea prematură a unei „sarcini de răspundere”, o făcea și mai inaptă să sesizeze ostilitatea garantată a mulțimii. Dacă l-ar fi avut, bunul simț ar fi putut să-i amintească faptul că, la acea oră, mamele și soțiile ar fi trebuit să fie în drum spre casă, pentru masa de prânz și treburi ale gospodăriei; că, la sat, cel puțin, nu se organizau hore în perioadele de post (în cazul de față, postul Adormirii Maicii Domnului); că, în sfârșit, dar la un alt nivel al înțelegerii, oamenii nu mai așteptau nimic bun „de la partid”.

În momentul sosirii „lămuritorilor” în fața căminului cultural, muzicanților li s-a făcut semn să tacă. Ridicându-se în picioare în șareta cu care venise, pentru a domina situația și a se face auzită mai bine, Hilda Rotaru începu mieros: „Dragelor femei, veniți mai aproape, să stăm de vorbă!”. Femeile s-au apropiat. Calibrându-și atunci cât putu mai „partinic” discursul, oratoarea apucă brusc taurul de coarne: „Dragi tovarășe, partidul v-a dat drepturi egale cu ale bărbaților. De ce nu le spuneți să ducă grâul la arie?”. Încercând să ducă iluzoriul dialog către un punct de plecare logic, mai multe glasuri invocară chestiunea stringentă a bonurilor de măciniș. Răspunsul dat dovedește nu numai că activista n-a înțeles despre ce era vorba, dar nici măcar n-a încercat să înțeleagă: „Spuneți-le bărbaților voștri să ducă grâul la arie; după ce treieră, căpătați bon”. Insistența asupra noii măsuri preconizate n-avea cum să nu irite; totuși, țărâncile n-au renunțat, în această fază, la apelativul politic „doamnă” (la țară, termenii „domn” și „doamnă” desemnau, în epocă, orice persoană îmbrăcată în straie orășenești; în adresări, politețea era o conotație subînțeleasă). „Doamnă, era mai bun sistemul vechi, când cei care aveau batoze veneau să treiere cerealele în șurile noastre². O încărcare și o descărcare în plus înseamnă pierderi de boabe. Aici la noi, sub pădure, plouă des și pe neașteptate: cerealele noastre vor încolți în girezi, la arie, până să le vină rândul la treierat”. Nimic, niciun argument, oricât de rațional, n-a clintit-o pe tovarășa venită nu să stea de vorbă, ci să impună o măsură draconică și să forțeze predarea cotelor obligatorii. Pentru mulți din comună, spectrul lipsurilor nu mai era doar o abstracțiune: „Pe timpul foametei, am tras mare necaz. Acum, tot așa? Atunci, din cauza secetei, n-a fost recoltă; acum, slavă Domnului, este. Și noi, iar să răbdăm de foame? Ce ne rămâne de făcut?”. „Apăi îți face cum ați făcut și atunci: mai coji de cartofi, mai lobodă și urzicuțe”. Grosolănia răspunsului vădea adevărata față a „umanismului socialist”, de care avea să se facă atâta caz în deceniile următoare. „Cum așa, doamnă?”. Dar, excedată de faptul că mulțimea nu se lăsa mai repede convinsă, activista răbufni: „Și dacă nu vă place, atunci pietre de pe drum să mâncați!”.

² În vara precedentă, toți posesorii de tractoare, locomobile, batoze, fuseseră obligați să le predea statului. Nu li s-a dat nici măcar un bon de predare-primire. Aceste „mijloace de producție” erau considerate a fi „generatoare de capitalism”.

Toate mărturiile consemnate³ atestă vinovăția Hildei Rotaru în desfășurarea ulterioară a evenimentelor cunoscute sub numele de „rebeliunea de la Frătăuții Noi”. Cuvântul fatidic „pietre” avea să precipite în oroare însoțită duminică de august”. „Dacă-i pe-așa, atunci poftim, pietre!”, au ripostat spontan mai multe voci. Și, culegând pietre de pe jos, Maria Pandaciuc, Domnica lui Ciocâltel, dar și altele, au început să le arunce înspre șaretă. „Ho, femeilor, ce, țineți cu chiaburii?”, a încercat să se impună secretarul organizației locale a P.M.R., Ștefan Bodnar. În învălmășeală, acesta s-a ales cu un „dos de palmă”, care l-a făcut să se refugieze în primărie și să se repeadă la telefon. Ion Jacotă (al lui Nistor) l-a auzit cum chema Securitatea: „Alo! Alo! Veniți de urgență, s-au răsculat chiaburii din comună!”. După țâfna grobiană a U.F.D.R.-istei, era al doilea moment important al zilei, fără de care totul ar fi putut fi altfel. Scatoalca (administrată, din câte se pare, de Livistin al lui Chișleac) a fost singurul act de violență cu urmări (o ușoară sângerare) comis de săteni: pietrele azvârlite de femei fuseseră destinate doar să-i pună pe fugă pe emisarii partidului, altminteri nu s-ar explica faptul că niciunul dintre ei n-a fost rănit. Dând bice cailor, Petru Popescu a putut să iasă fără probleme cu șareta din mijlocul mulțimii. „Am ținut-o tot într-o goană până la Rădăuți”, spunea el prin 1975, recunoscând spaima trasă, dar nementiționând încrucișarea de pe traseu cu formația de intervenție a Securității. Căci apelului secretarului organizației de bază din comună i s-a dat urmare imediat. Țăranii au tăiat prea târziu firele de telefon. Acum, Ștefan Bodnar stătea baricadat în primărie, oamenii rămâneau afară, așteptând parcă ceva.

Odată trecut podul de peste apa Sucevei, cele două camioane cu trupa de intervenție au încetinit. Din al doilea au coborât militari cu arma în poziție de tragere, câte unul la fiecare cincizeci de metri, până la biserică. Unii martori oculari au remarcat că mai multe uniforme, deși păreau noi-nouțe, erau mototolite, probabil despachetate *ad-hoc*: autoritățile echipaseră oare, la repezeală, și pe unii civili „de încredere” din oraș? Pe cabina primului camion, un G.A.Z. rusesc, era instalată o mitralieră, cu un trăgător gata să deschidă focul. Conducerea operațiunii fusese încredințată tânărului ofițer de Securitate Karl Segal. Născut pe data de 8 octombrie 1921, în Hudești (județul Botoșani), acesta devenise agent de poliție în 1945; promovat rapid comisar-șef la Dorohoi, el avea deja reputația unui „specialist” în anchetă și tortură⁴. În 1947, acesta își luase numele „de serviciu” Carol (C.) Hudescu. După înființarea Direcției Generale a Securității Poporului (D.G.S.P.), prin Decretul nr. 221, din 30 august 1948, acesta fusese cooptat, cu gradul de locotenent, la Serviciul Județean Rădăuți (1948–1950). În anii 1950 și 1951, îl găsim avansat căpitan la Direcția Regională a Securității din Suceava.

S-a tras, mai întâi, o rafală „de avertisment” pe deasupra capetelor oamenilor, menită să intimideze. Instinctiv, mulțimea s-a aplecat, „ca un lan de grâu când îl

³ Inclusiv cele din volumul realizat de Emil Ianuș, Ion Prelipcean, *Anul 1949 în județul Suceava: arestări, asasinat, deportări*, Suceava, Editura Little Lamb, 2010.

⁴ Vezi mărturia lui Gh. Dubiț, publicată în „Jurnalul literar”, Botoșani, 22 august 2009.

bate vântul”, își amintea Vasile Bilan. Martorul deja amintit, Ion Jacotă, avea să redea și conținutul scurtului schimb de replici preliminar: ofițerul a reamintit caracterul implacabil al dărilor către stat, Nică al lui Tacuță a exprimat uimirea sătenilor că trupa a venit echipată ca de război împotriva unor oameni neînarmați. Se pare că această remarcă n-a făcut decât să sporească nervozitatea lui Karl Segal, care, smulgând un automat din mâinile unui soldat și îndreptându-l spre cei din primele rânduri, a început să urle isteric: „Plecați imediat de aici că, dacă nu, trag! Am mai culcat eu și ieri vreo șapte, la Calafindești!”. Abia dacă exagera un pic: cu doar o zi înainte, în urma altei revolte spontane asemănătoare, în comuna Calafindești fuseseră uciși patru oameni. Este legitimă întrebarea: ce l-a făcut oare pe securist să amenințe cu repetarea „performanței”? Dorința de a se autodepăși? O criză subită de autoritate? Teama că, dacă nu se face ascultat, mulțimea (cam trei sute de persoane, după aprecierea unora) ar putea să-l spulbere? Supunerea oarbă față de instrucțiunile primite? Oricum, avem aici de-a face cu al treilea moment hotărâtor al zilei: acum totul depindea de bunul plac al unui scelerat investit cu drept de viață și de moarte asupra semenilor. Încearcă oare să identifice „instigatori” în mulțime? Poate că da, așa se procedează în toate sistemele totalitare (mărturia lui Ion Jacotă întărește această ipoteză). Dar primul om care avea să cadă fulgerat, Ilarion Cuciurean, în vârstă de 27 de ani, nu făcuse decât să traverseze, dintr-o curiozitate fatală, drumul și să se urce pe o movilă de pietriș, pentru a vedea mai bine ce se întâmplă. „Mișcase în front” și era cu un cap mai sus ca ceilalți, o țintă facilă.

Un singur „dușman al poporului” răpus într-o „comună de chiaburi răzvârțiți” ar fi însemnat prea puțin în ochii superiorilor, care cereau pe atunci pedepse exemplare, nu doar simbolice. „Lupta de clasă” trebuia să se încheie cu nimicirea inamicului, nu doar cu intimidarea lui. Pe de altă parte, undeva, în tenebrele acestui suflet blestemat, pornirea ucigașă abia se declanșase, căuta acum noi ținte. Ion Davidean venise în ajun acasă, de la Fabrica de Cherestea din Falcău, unde lucra. Adusese zmeură și zahăr. Maică-sa îl tot rugase să nu plece nicăieri, dar o baie în apa Sucevei și perspectiva unui „joc” la căminul cultural au fost ispite prea puternice pentru adolescentul de 17 ani. Urmărise, firește, prologul, dar când a văzut că lucrurile căpătau o întorsătură urâtă, hotărâse să plece. Era pe marginea drumului, între doi prieteni, când un glonte l-a lovit în cap. Familia n-avea să-l mai revadă niciodată. Tot 17 ani avea și Ion Andrișan. Nu numai vârsta, ci și starea socială îl situau la antipozii „dușmanului de clasă”: familia lui era printre cele mai necăjite din sat și el însuși își câștiga existența lucrând ca argat în Hurjueni, satul învecinat. Când, fugind de gloanțe, oamenii au început să alerge în toate părțile, acesta a încercat să se pună la adăpost, culcându-se într-un ogor de cartofi cu tulpinile încă verzi, înalte. „Aha, vrei să scapi?”. Și, ochindu-l, securistul l-a nimerit în plin, cu reflexe de trăgător exersat. De un dramatism sfâșietor a fost întâlnirea cu destinul a lui Vasile Isopescu, în vârstă de 18 ani. A avut nenorocul să nu moară pe loc: rănit mortal, el se ruga, cu ultimele puteri, fiind auzit implorând: „Mamă, dă-mi apă, mamă, că mă arde”. Dar cine era să se oprească și să se aplece asupra lui, în haosul și panica generală? Călăii nu vor face decât să-i arunce trupul agonizând în

camionul cu morți și cu primii arestați. Și pentru el, drumul la Rădăuți avea să fie ultimul. Tatăl său, Samoil, nici măcar nu se afla în localitate în acea duminică, dar asta n-avea să-l salveze de la deportare. Cât despre făptuitorul acestor crime, Ion Jacotă îl desemnează fără ezitare: „Numai el [Karl Segal, alias C. Hudescu, n.n.] a tras în oameni”⁵. Nu se va ști niciodată numărul real al răniților. Traumatizați de spectacolul oribil al represiei, terorizați de frica arestării, unii și-ar fi oblojit în ascuns rănilor. Doar Titus al lui Costea Boghean a fost internat în spitalul din Rădăuți cu „plagă împușcată”. La sfatul unui prieten, Ion Jacotă a plecat, în aceeași noapte, cu trenul la Iași, unde un medic inimos l-a tratat în mod corespunzător și în cea mai mare discreție. Abia după 1990, acesta a îndrăznit să-și arate cicatricea de pe picior, prea târziu pentru o pensie. Ar mai fi fost și „unul al Ciscului”, care a stat mai multă vreme fugăr, până când s-a vindecat și s-au mai liniștit și lucrurile. „Ar fi fost patru răniți prin împușcare”, își amintea mai apoi Ion Jacotă.

Cei trei morți și muribundul Vasile Isopescu au fost încărcăți într-unul din cele două camioane; în jurul lor, în picioare, „ca la nuntă”, legați între ei și păziți cu strășnicie, nouă arestați de pe lista „instigatorilor”, alcătuită în pripă la primărie. Le regăsim aici pe Maria Pandaciuc și pe Ecaterina Bucevschi, femeile care nu mai putuseră răbda ocara „lămuririi”. Vasile Ștreangă nu putea fi nevinovat, nu-i așa, de vreme ce fiul său vitreg, Ion Davidean, fusese împușcat aproape sub ochii lui. Ceilalți se aflau acolo, sus, fie pentru că „autoritățile” locale nu-i aveau la suflet (Vasile Andrișan, Constantin și Eugen Nicoară, Gavril Ungurean), fie că fuseseră înhățați la nimereală (Gh. Nicoară, infirm, nu reușise să scape cu fuga; Mihai Coneac se întorsese să-și recupereze pălăria pierdută în învălmășeală). Securiștii au fost nevoiți să se întrebuițeze un pic, până să captureze numărul optim de victime. După primul foc de armă, preotul i-a chemat pe copiii în biserică, spunându-le să rămână acolo la adăpost; acesta a intrat în altar, ieșind apoi discret, pe ușița ce dă înspre livezi. Copiii au asistat speriați la scotocirea tuturor ungherelor unde s-ar fi putut ascunde vreun „contrarevoluționar”.

La Rădăuți, morții (patru, acum) au fost duși lângă cei patru din ajun, de la Calafindești, într-un spațiu de la demisolul clădirii Securității. Temperaturile ridicate, specifice lunii august, au accelerat, firește, procesul de descompunere. Când aerul din jur a devenit irespirabil, comandantul a făcut apel la conducerea spitalului și niște asistente au fost trimise să „rezolve problema”, presărând peste cadavre DDT și praf de var nestins, dezinfectând apoi încăperea cu motorină și clor. Până la urmă, cele opt cadavre au fost duse, sub pază, la cimitirul orașului și înhumate, în ascuns, într-o groapă comună de lângă un gard, nemarcată în niciun fel. Pe locul presupus a fi mormântul comun, a fost ridicată, în 1992, o troiță. Numai că, săpături efectuate de o echipă de arheologi de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, în colaborare cu Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (I.I.C.C.M.E.R.) n-au confirmat autenticitatea locului: rudele,

⁵ Emil Ianuș, Ion Prelipcean, *op. cit.*, p. 29.

venite să aprindă o lumânare în amintirea morților, o fac pentru alții⁶. Cei patru de la Frătăuții Noi au o cruce comună: sobrul monument din fața primăriei actuale. Pe numele lor nu s-au eliberat nici până în prezent (decembrie 2017) certificate de deces. În urma demersurilor întreprinse în 1991 de către Veronica Ungurean, sora lui Ion Davidean, Procuratura Militară Iași a emis, pe 20 noiembrie 1991, o rezoluție din care cităm: „Cele sesizate [...] nu pot fi puse la îndoială, însă nu există posibilitatea stabilirii de acte oficiale ale decesului lui Davidean Ion, întrucât organele în drept din acea perioadă nu le-au întocmit, pentru a ascunde abuzul comis. Fapta comisă de [persoana] care a chemat militarii [...] constituie instigare la omor, iar fapta celor care au executat ordinul, infracțiunea de omor, este prescrisă, întrucât de la data săvârșirii au trecut 42 de ani [...]. În temeiul art. 928 al. 6 și art. 10 lit. g.c.p.p., dispun: neînceperea urmăririi penale în cauza privind moartea violentă a lui Davidean Ion. Semnat: Procuror militar șef, colonel de justiție Crâșmaru Gheorghe”⁷.

Comuniștii își atinseseră scopul: începând cu data de luni, 8 august, țărani din comuna Frătăuții Noi au început să-și ducă păioasele la arii. În 9 august, organele de Securitate din Rădăuți raportau că „în întreaga zonă a fost restabilită ordinea”. Dar calvarul celor care fuseseră arestați nu făcea decât să înceapă. Cum, în nordul Moldovei, avuseseră loc mai multe revolte ale țăranilor⁸, arestații din Frătăuții Noi au amintiri comune și cu alții, îndeosebi cu cei din Calafindești, dar și din alte locuri. Țărani din Rogojești, intrați ceva mai devreme în malaxorul interogatoriilor, prezentau o imagine grăitoare a brutalităților la care fuseseră supuși: „Era numai sânge pe cămăși, atât de tare erau bătuți”, consemna Vasile Popescu, din numita localitate. Anchetatorii (lt. col. Hudescu, lt. Dobrotă-Frenchel, cpt. Cantor Dumitru, cpt. Mihai Rusu și, după unele surse, și temutul torționar, cpt. Gh. „Gingol” Neidman, venit de la Suceava) „lucrau” în mai multe schimburi pentru a smulge mărturisirile dorite. „Vedeam cum îl băteau pe Gheorghe al lui Nicoară, era fără un picior, săracul, infirm de război. Așa-l trânteau din perete în perete!” (mărturie a Veronicăi Ungurean). „Mama [Ecaterina Bucevschi] era gravidă, iar ei au bătut-o în mod repetat [...]. Urmărilor au fost plătite [...] de o ființă care se va naște cu mari probleme psihice [aceasta trăia încă, în 2009, cu o pensie lunară de 29 lei, n.n.]. Mama a fost dusă la un spital, cu gardianul după ea, și readusă în închisoare până la proces. [...] Acasă, ea ne-a povestit totul, la ce cazne au pus-o” – își amintea cealaltă fiică a Ecaterinei, Viorica Puiu⁹. După șase săptămâni de anchetă, acuzații au fost duși la Iași și încarcerați în fosta Mănăstire Galata, transformată, după 1945, pentru o bună bucată de vreme, în temniță pentru deținuții de drept comun și cei

⁶ Adrian Cioflâncă, „În căutarea unor gropi comune. Cercetări de istorie orală și arheologie contemporană în județul Suceava”, în „Revista 22”, București, 12 iunie 2012.

⁷ *Biblioteca Sighet 5: Cu unanimitate de voturi. Sentințe politice adunate și comentate de Marius Lupu, Cornel Nicoară și Gheorghe Onișoru*, București, Fundația Academică Civică, 1997, p. 93–94.

⁸ Vezi Emil Ianuș, Ion Prelipcean, *op. cit.*

⁹ *Ibidem*, p. 285.

politici. Bătaia făcea și aici parte din cotidian. Înghesuiți câte 20–30 într-o încăpere neaerisită, deținuții n-aveau voie să comunice între ei. Mâncarea era strict la limita subzistenței și rarele pachete cu alimente trimise de familie erau, de regulă, aruncate în mod ostentativ la gunoi.

Procesul intentat pentru „instigare la revoltă” a avut loc la Tribunalul Militar Iași. Prin Sentința nr. 167, din 21 februarie 1950, acuzații au fost pedepsiți, conform art. 327, al. 1 din Codul Penal: bărbații la detenție între 1 și 3 ani, femeile „care au aruncat cu pietre în tovarășa Hilda” la câte 8 luni. Farsa judiciară era menită să scoată din mintea oricui că, în instanță, s-ar face neapărat dreptate; iar pedepsele, intenționat disproportionale, trebuiau să-i convingă pe toți țărani că rezistența la politica partidului unic e definitiv inutilă.

Deportarea, în sfârșit, a fost o măsură administrativă barbară, copiată după model sovietic, ca și Canalul Dunăre – Marea Neagră, care, în prima lui fază de realizare (1949–1953), a constituit una dintre destinațiile preferențiale. Teroarea insuflată le-a apărut „organelor de partid și de stat” ca insuficientă: ele au ales să-i smulgă pe condamnați din mijlocul rudelor și al prietenilor, să-i strămute cât mai departe de casă, obligându-i, acolo, la muncă silnică. Astfel, se asigurau, între altele, că nimeni nu va mai îndrăzni să se plângă. Au trecut prin această dură experiență și trei dintre familiile greu încercate în duminica însângerată de la Frătăuții Noi. Vizate erau, de fapt, patru, ale celor patru morți. Ele nu puteau să nege în niciun fel prezența, prin cel puțin a câte unui membru al lor, la locul protestelor și al crimei colective. Exceptarea de la deportare a lui Petru Andrișan, tatăl lui Ion, merită, credem, câteva clipe de reflecție. Despre băiatul orfan de mamă, împușcat cu sânge rece în ogorul de cartofi, primarul de atunci, Dionisie Coneac, ar fi spus că „nu era din sat” și, în virtutea acestei afirmații, tatăl ar fi fost cruțat. Să nu ne iluzionăm în privința eventualelor remușcări sau muștrări de conștiință, deși nici acestea n-ar fi excluse. Dar să judecăm lucrurile la rece. Într-o comună reputată a fi „de oameni gospodari”, deci cu oarecare stare, în vremuri normale, adolescentul provenit dintr-o familie dintre cele mai nevoiașe muncea ca argat în satul de peste apa Sucevei. Curios că nici a doua zi, nici în zilele următoare, Petru Andrișan nu s-a dus la Rădăuți, să încerce măcar să-și vadă fiul pentru ultima oară. „El nu s-a răspuns [nu s-a manifestat în nici un fel]. De aceea nu l-au ridicat ca pe noi [...]. Dar tot de amarul acela a murit”, va spune despre el Veronica Ungurean. Este evident că, preocupată mai ales de reprimări expeditivă, Securitatea a lăsat alcătuirea listei de candidați la deportare în seama organelor locale complice. De teamă că, într-o zi, cineva le-ar putea reproșa abaterea de la dogmă (căci despre ce „strângere a legăturilor cu țărani săraci” mai putea fi vorba în cazul de față?), acestea vor fi decise să-l scoată pe Petru Andrișan de pe listă. Este însă de crezut că tatălui i s-a recomandat cu strășnicie să nu mai bată degeaba drumul până la oraș pentru fiul ucis: celelalte familii au făcut-o și urma să li se închidă gura.

Au fost, așadar, ridicați: Silvia, soția lui Ilarion Cuciurean; sora Viorica și părinții lui Vasile Isopescu (tatăl, Samoil, era un om liniștit și nu făcuse niciodată

niciun fel de politică, iar în duminica aceea nici măcar nu se afla în localitate), precum și toți membrii familiei lui Ion Davidean: tatăl vitreg, Vasile Ștreangă, mama, sora Veronica (13 ani) și frații Vasile (9 ani) și Andronic (1 an). De menționat că mama, Ecaterina Ștreangă, fostă Davidean, era însărcinată; ultimul ei fiu, Constantin, se va naște în Dobrogea. Veronica rememorează dimineața zilei de 10 august: „Miercuri dimineața, vine mașina să ne ridice; era ora șase, de-abia se făcea ziuă. Mama era dusă la un om, să vină să ne cosească ceva. [...] Se sculase de cu noapte, săraca, și făcuse pâine de secară. [...] Și numai ce văd milițieni că ne înconjoară casa. Fratele [Vasile] voia să scoată oile [la păscut]. Căuta să fugă. Ce să fugi? Un milițian a tras o rafală pe lângă el, să-l sperie. Eu eram în casă și căutam de băiețelul cel mic [Andronic]. Fiersesem lapte și voiam să-i dau să mănânce [...]. Au adus-o și pe mama din vecini. [...] În cinci minute, să fim gata. Ședeau cu armele îndreptate asupra noastră, de parcă am fi fost niște răufăcători”¹⁰. Nu li s-a dat voie să ia și alte haine decât cele cu care erau îmbrăcați. De mâncare: o sticlă de lapte și câte o pâine de persoană. După o zi de anchetă la Rădăuți, pe la unu noaptea, cele trei familii, împreună cu altele, din Calafindești, Milișăuți, Horodnic, au fost duse, sub escortă, la gară și îmbarcate în vagoane pentru vite. Acest tren avea să circule numai la adăpostul întinericului. Ziua era tras în gări, pe linie moartă. Și, în fiecare stație mai importantă, i se atașau alte și alte vagoane cu deportați. Căldura era înăbușitoare, aerul, viciat, laptele și pâinea luate de acasă, terminate, iar setea, un chin permanent. Un noroc: milițianul care-i însoțea, ca supraveghetor, s-a dovedit a fi un om de treabă. La staționări, acesta cobora să caute ceva fructe în pomii de pe lângă calea ferată: mere, prune, necoapte încă, dar ce alinare, îndeosebi pentru copii! „Vă aduc ce găsesc, numai să nu fugiți și să-mi faceți greutăți”, le spunea el.

Destinația transportului era necunoscută. La plecare, unii se temeau să nu ajungă în U.R.S.S. La trecerea Dunării, cineva a opinat: „Poate că vor să ne arunce în mare”. Sâmbătă noaptea, trenul s-a oprit, în sfârșit, la Basarabi, de unde deportații au fost repartizați care încotro: la Saligny, Făclia, Ciocârlia de Jos și Ciocârlia de Sus. La acea dată, Dobrogea devenise un imens lagăr de muncă în care, pe nou-veniți, îi aștepta un regim de viață abia mai relaxat decât al deținuților propriu-ziși. Cazați în barăci (unii, ulterior, și în casele localnicilor), aceștia aveau interdicția de a părăsi un perimetru strict delimitat. Duminica, erau obligați să facă act de prezență la Miliția locală. Au fost însă și multe controale inopinate „la domiciliu”. Haine – din cele lepădate de alții la lada de gunoi. Veronica n-avea să uite niciodată pecetea infamantă aplicată, cu cerneală, pe frunte – DO („domiciliu obligatoriu”). La vârsta la care ar fi trebuit să meargă la școală, adolescenta plâpândă a lucrat, mai întâi, vreme de un an, la o răsadniță, la Cocargea. Frățiorul de nouă ani aducea și el, pentru lucrători, apă cu sacaua. În al doilea an, ea a trudit peste puterile ei, cărând pământ cu roaba, la nivelarea taluzurilor Canalului. Dacă îndeplinea norma, primea și ceva bănuți: la valoarea de 9 lei a unei zile de muncă, pe atunci un deportat adult primea 5 lei, iar un copil – jumătate: 2,50 lei. În iulie 1953, lucrările la Canal au

¹⁰ *Ibidem*, p. 276.

fost sistate. Veronica a fost afectată atunci pe lângă o cantină a militarilor; reușea să aducă resturi de la bucătărie sau câte un sân de cartofi și mamei care, având acum grijă de doi copii mici, nu putea munci. Tatăl, supravegheat sever, nu putea aduce nimic. Pe 20 octombrie 1954, cu ocazia preschimbării buletinelor de identitate, li s-a spus, simplu, că sunt liberi. Cinci ani, două luni și zece zile – aceasta a fost, pentru Veronica și ai săi, perioada de muncă silnică, fără de care ar fi fost lăsați să moară de foame. O condamnare neconsemnată de nicio instanță judecătorească. Se considera acum că întoarcerea lor în sat nu va mai face decât să reamintească tuturor forța aparatului represiv, exact ca și teroarea inspirată de „duba neagră”, care avea să persiste până hăt după încheierea „cu succes” a colectivizării agriculturii. Veronicăi, statul socialist i-a confiscat o vârstă, adolescența. Fusesse dusă în Dobrogea la numai treisprezece ani; revenea acasă la optsprezece.

Satul se schimbase între timp. Sub loviturile năucitoare ale socialismului pe cale de a triumfa, în fragila solidaritate țărănească apăruseră fisuri care nu se vor mai vindeca niciodată. Pentru cei care-i trecuseră pe liste, dar și în conștiința multor consăteni, deportații fuseseră duși pentru a nu mai veni înapoi. Casa familiei Ștreangă-Davidean fusese desfăcută și refăcută în centrul comunei, ca sediu al Gospodăriei Agricole Colective „Ștefan Gheorghiu”. Aceasta se considerase îndreptățită să preia terenul arabil, inventarul agricol și animalele rămase de izbeliște. Nu neapărat să le și îngrijească: „Acum mâncăm junca lui Ștreangă”, a fost auzit strigând tare un colectivist mătăhălos, prototip al „omului nou”, care pășise deja în comunismul proprietății colective asupra bunurilor altora. Unele piese de mobilier ale deportaților au fost văzute în Casa Administrației; țoluri și perne – la primar acasă. Pe lotul din livadă apăruseră trei case noi. Traș al lui Purdea își însușise patru porci ai familiei Isopescu. Împinsă de nevoi, sfătuită și de alții, Veronica s-a adresat în scris unor autorități centrale, la București. Șeful de post, Petrescu, a refuzat să primească declarații „de pierdere”. Ea nu s-a lăsat: a găsit, la Rădăuți, un notar, Coroamă, care, prevalându-se de protecția trâmbițat-oficială a copilului, dar rugând-o pe față să nu-i divulge numele, a dat o formă potrivită demersului. Culmea este că a primit un răspuns în care se specifica: „Să se restituie minorilor Veronica și Vasile Davidean bunurile avute”. Făcându-se roșu la față de mânie, noul primar, Constantin Ciotău (de tristă amintire și el), s-a răstit: „Copchilă, te duc de unde ai venit!”. În Dobrogea adică. Și i-a rupt pur și simplu hârtia în față. În vara anului 2016, vrednica octogenară, unica supraviețuitoare, în comună, a atâtor restriști trecute, încă mai spera să recupereze echivalentul suprafeței de pământ pierdute în livezi. În consonanță cu unele credințe contemporane, își punea nădejdea în D.N.A.

Într-un referat de uz intern, datat 10 august 1951 și citat de istoricul Dorin Dobrinu¹¹, se aprecia că „deportările din august 1949 au contribuit la îmbunătățirea stării de spirit din comune”. Dincolo de cinismul formulării, cititorul de azi

¹¹ Dorin Dobrinu, „Transformarea socialistă a agriculturii; răscoalele țărănești și deportările din nordul Moldovei”, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, Iași, anul XXXIX, 2002–2003, p. 459–465.

trebuie să înțeleagă că, în desfășurările ulterioare ale războiului său cu țărănimea, regimul comunist avea să evite, pe cât posibil, confruntările cu mulțimi de oameni. Iar pentru abordările individuale, îndeosebi ale „liderilor de opinie”, determinantă avea să devină crearea unei rețele dense de informatori. Depistarea punctelor vulnerabile ale fiecărui gospodar în parte avea să asigure și succesul echipelor de „lămuritori” din primele luni ale lui 1962 – anul încheierii colectivizării în România. Exemplificăm: de-a lungul existenței sale, de longeviv, ce-i drept, tatăl de familie evocat la începutul prezentului material a fost urmărit, spionat și „turnat” de nu mai puțin de 21 de informatori. Nu participase în niciun fel la evenimentele din duminica însângerată, dar fusese, până în iunie 1948, proprietar de tractor și batoză.

Tranziția lentă și chinuitoare a României înspre o democrație funcțională n-a facilitat pedepsirea responsabililor de violențe și atrocități din anii de plumb. Politrucul Bodnar și primarul Coneac au murit cu mult înainte de răsturnarea regimului Ceaușescu, în decembrie 1989. Cu ex-primarul Ciotău, Veronica a dat ochii aproape imediat după aceea. „Mă gândeam, ca o femeie proastă, să merg la el și să mă înfig în gâtul lui, măcar un pic să mă răcoresc”. N-a făcut-o: nu l-a putut urî pe cât ar fi meritat-o. Acela a murit și el, prin 2010, uitat de consăteni. Karl Segal și David Frenchel figurează în lexicoanele ororii, de la Cicerone Ionițoiu la Doina Jela. Ca o mențiune specială, ambii torționari și criminali sunt incluși și în *Lista neagră a celor 175 de comuniști și securiști evrei, unelte ale comunismului represiv*, din amplul volum *Securitatea și evreii*, vol. I, *Despre călăi și despre victime*, București, Editura Ziua, 2003. Autorul este Teșu Solomovici, evreu născut în România, trăitor în Israel. Dacă n-ar exista și astfel de consemnări, multe ar dispărea în uitare. Timpul îngroapă la fel de bine ca și țărâna. Am face însă o mare nedreptate dacă nu i-am cita aici și pe câțiva dintre marii vinovați, comanditari ai atâtor crime care, cu aportul decisiv al „marelui prieten de la Răsărit”, au deturnat atunci o întreagă țară de la o evoluție istorică normală: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș, Iosif Chișinevschi, Teohari Georgescu, Vasile Luca, Alexandru Moghioroș, Alexandru Drăghici, Nicolae Ceaușescu. Numele acestora, și ale atâtor altora, ar trebui să nu dispară niciodată din memorie.

